

Aleksandar Palavestra

*Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
apalaves@EUnet.rs*

Vasić pre Vinče (1900-1908)*

Apstrakt: Lik i delo Miloja Vasića predstavljaju skup "poštovanih opštih mesta" srpske arheologije. Uzdignut na pijedestal rodonačelnika discipline s ikoničnim značajem, Miloje M. Vasić (1869-1956) se među srpskim arheolozima i u široj javnosti doživljava u skladu s opšteprihvaćenim i stereotipiziranim kanonom: da je u pitanju velikan srpske nauke, prvi srpski školovani arheolog, dugogodišnji profesor arheologije na Filozofskom fakultetu, upravnik Narodnog muzeja i istraživač jednog od najznačajnijih praistorijskih lokaliteta u Srbiji, neolitske Vinče. Namera mi je bila da radove Miloja M. Vasića iz perioda 1900-1908. pročitam u kombinovanom internalističko-eksternalističkom ključu istorije discipline, ali i da njegove lične motive i dileme i protumačim bez naslaga uobičajenih "poštovanih opštih mesta". Još od 1906. Miloje Vasić marljivo izgrađuje svoju paradigmu u kojoj sve praistorijske lokalitete iz šire oblasti srpskog Podunavlja tumači u ključu egejskog sveta. Pri tome praistoriju na srpskom tlu ne smatra samo bledim odrazom udaljene mediteranske svetlosti, već punopravnim, mada siromašnijim ogrankom egejske porodice. Sva Vasićeva potonja pogrešna hronološka podešavanja i snižavanja datiranja Vinče i drugih praistorijskih lokaliteta isključivo su bila u funkciji izgrađivanja i učvršćivanja tog izmašanog modela egejskog sveta na Dunavu i njegovog približavanja egejskoj i grčkoj "matici". Još pre nego što je i započeo iskopavanje neolitske Vinče 1908. Miloje Vasić je bio čvrsto uveren u svoju zabludu da je taj lokalitet grandiozna emanacija bronzanog doba Egeje.

Ključne reči: Miloje Vasić, Vinča, istorija arheologije, kritičko preispitivanje arheoloških interpretacija, praistorija Balkana, bronzano doba Egeje

Poštovana opšta mesta

U maju 2012, kada sam već privodio kraju ovaj tekst o "ranim radovima" Miloja M. Vasića, otvorena je u Narodnom muzeju u Beogradu izložba o Krševici, značajnom naselju poznog gvozdenog doba iz okoline Vranja (Цвјетићанин 2012). Umesto važnih arheoloških problema koji se nameću pri proučava-

---

* Ovaj tekst je rezultat rada na projektu *Arheološka kultura i identitet na Zapadnom Balkanu*, br. 177008, koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

nju ovog lokaliteta (pitanja "hibridizacije" kultura, karaktera samog naselja, modela kontakata između balkanskog zaleđa i Sredozemlja, te šireg konteksta i upoređenja sa sličnim naseljima na Balkanu), autori izložbe (i/ili autori postavke) su posetiocima sugerisali nešto sasvim drugo: Krševicu kao izolovano ostrvo grčke civilizacije u dubokom varvarskom, balkanskom zaleđu. Ova, po mom mišljenju pogrešna i zbunjujuća poruka publici, naglašena je velikim slikanim panoima s predstavama grčkog života, prekopiranim sa grčkih crvenofiguralnih vaza koje **nisu** pronađene na Krševici i uglavnom joj hronološki prethode. Pomislio sam: "Meni se poruka ne sviđa, ali bi Miloje Vasić ovom izložbom bio zadovoljan". Prisetio sam se reči Viktora Stočkovskog (W. Stoczkowski) koji je, pišući o značaju istorije arheologije, istakao da se u svakoj naučnoj zajednici podsvesno neguje određeni broj stečenih ideja u koje svi snažno veruju do te mere da se njihovo kritičko preispitivanje čini bespredmetnim. Takve ideje zaštićene su i pošteđene od svake sumnje te stiču status dogme. Pošto su duboko ukorenjene u disciplinu one opstaju čak i kada dođe do promene paradigme, pa je nužna temeljna kritička i istorijska analiza da bi se takve tobožnje "primarne istine" – koje izgledaju stameno i nepomerljivo samo zbog svoje dugovečnosti i bespogovorne transmisije unutar naučne zajednice – prepoznale kao društvene konstrukcije. Stočkovski ističe da je osvetljavanje i preispitivanje ovakvih "poštovanih opštih mesta" jedan od važnih koraka u "čišćenju" našeg konceptualnog alata (Stoczkowski 2008, 350-351).

Na drugom mestu sam pisao o dugom opstajanju Vasićeve ideje "egejskog kontinuiteta", koja, uprkos spoljnim transformacijama, i dalje važi kao "poštovano opšte mesto" (Палавестра 2011b). Izložba o lokalitetu Krševica uverila me je da je u pitanju samo još jedna od osavremenjenih modifikacija tog opšteg mesta o, neupitno blagotvornim, "grčkim uticajima". Tim pre što i Stočkovski navodi da su takve "primarne istine" unutar neke discipline uglavnom začuđujuće nezavisne od empirijskih podataka, te da se menjaju, kombinuju i permutuju u ograničenom broju interpretativnih modela, u skladu s linijom najmanjeg otpora (Stoczkowski 2008, 353).

Lik i delo Miloja Vasića upravo predstavljaju skup takvih "poštovanih opštih mesta" srpske arheologije. Uzdignut na pijedestal rodonačelnika discipline s ikoničnim značajem¹, Miloje M. Vasić (1869-1956) se među srpskim arheolozima i u široj javnosti doživljava u skladu s opšteprihvaćenim i stereotipiziranim kanonom. Kraća verzija ovog kanona je da je Miloje Vasić velikan srpske nauke, prvi srpski školovani arheolog, dugogodišnji profesor arheologije na Filozofskom fakultetu, "čuvar" Narodnog muzeja i da je decenijama bio istraživač

---

¹ Svake godine, prilikom predaje dokumenata za prijemni ispit studenata, u hodnik Odeljenja za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu se iznosi natprirodno velika fotografija Miloja Vasića, čiji prodoran pogled nesumnjivo treba da mesmerizuje buduće arheologe.

jednog od najznačajnijih praistorijskih lokaliteta u Srbiji, neolitske Vinče. Nešto duža verzija kanonskog žitija, koje opstojava uglavnom unutar arheološke zajednice, dopunjena je detaljima da je Vasić u početku Vinču smatrao za neolitski lokalitet, da bi je (mnogo) kasnije povezivao sa bronzanodopskom Egejom i da ju je konačno 1934. proglasio za grčku, jonsku koloniju iz VI veka pre naše ere (Sreјовић 2001b; Милинковић 1990; 1998). Ova poslednja, bizarna interpretacija je u srpskoј arheologiji tretirana kao pozni – gotovo šarmantni – hir vremenog velikana, na koji ne treba mnogo obraćati pažnju, a čak je bila proglašena za pogrešan, ali "uzorit moralni stav" (Sreјовић 2001b, 114). Vazda se citira Vasićeva čuvena rečenica da je "neolitska kultura Dunavske doline integriрајуći deo југоистоčne neolitske kulturne oblasti" (Васић 1906c, 281). S neskrivenim cehovskim ponosom se u srpskoј arheologiji ističe da ova interpretacija (koja se, uostalom, i ne odnosi na Vinču) decenijama prethodi sličnom Čajldovom (V. G. Childe) tumačenju neolita Evроpe (Sreјović 1988, 5; Sreјовић 2001b, 110-111; Гарашанин 1984, 8; Николић и Вуковић 2008, 78, 79; Палавестра 2000, 17).

Kao što veli Staša Babić, razlozi za Vasićevo tumačenje i promenu hronologije Vinče, zaključno s "jonskom kolonijom", u srpskoј arheologiji još uvek uglavnom spadaju u domen anegdota, a ne ozbiljnog i osvešćenog istraživanja istorije discipline (Babić 2006; 2011, 572). Upravo ta okolnost, ali i jedna fotografija sa iskopavanja Vinče iz 1911/12 (Sl. 1), na kojoj Vasić sedi u sondi uz profil, ispod džinovskog natpisa ΑΙΓΑΙΑ (Egeja), navela me da ponovo, veoma detaljno, pročitam i proučim njegove radove, pogotovo one koje je pisao uoči i na samom početku istraživanja Vinče. U metodološkom smislu moj postupak je veoma jednostavan. Ovaj rad nije intelektualna i naučna biografija Miloja M. Vasića, pošto bi takav poduhvat zahtevao znatno širi metodološki zahvat i temeljno arhivsko istraživanje (Givens 2008, 182-186). Naprotiv, u pitanju je samo jedno veoma pažljivo ponovno čitanje i kontekstualizovanje Vasićevih tekstova, uglavnom iz perioda 1900-1908. U metodologiji historiografije arheologije živa je debata između *internalističkog* pristupa koji probleme sagledava unutar arheologije i *eksternalističkog*, koji određenu arheološku interpretaciju posmatra u širem socio-kulturnom kontekstu. Kako piše Brus Triger (B. Trigger) internalistički i eksternalistički pristupi međusobno se ne isključuju, već ostavljaju i mogućnost prepoznavanja unutrašnjih društvenih, pa čak i individualnih faktora unutar arheološke discipline (Trigger 1994, 118, 121-122). Namera mi je bila da radove Miloja M. Vasića pročitam u takvom kombinovanom ključu (s nešto većim težištem na internalističkom pristupu), ali i da Vasićeve lične motive i dileme protumačim bez naslaga uobičajenih "poštovanih opštih mesta". To, naravno, ne znači da je moje čitanje objektivno i lišeno nekih novih upotreba i učitavanja značenja, drugačijih interpretativnih stereotipa i društveno konstruisanih ideja. Uostalom, kako ističe Umberto Eko:

"Upotreba i tumačenje (teksta) svakako jesu dva apstraktna modela. Svako čitanje uvek proističe iz nekakve mešavine tih dvaju pristupa. Katkad se dešava da iz neke igre započete kao upotreba na kraju proistekne vispreno i stvaralačko tumačenje – ili obrnuto" (Eko 2001, 38).

Osnovi motivi i tonaliteti

Posle studija u Minhenu i objavljene teze *Die Fackel in Kultus und Kunst der Griechen* (Baklja u kultu i umetnosti Grka) (Vassits 1900), Miloje Vasić se u naredne dve godine aktivno i predano uključuje u naučni, kulturni i javni život Srbije, ali objavljuje radove i u stranim naučnim časopisima. Bavi se različitim temama i oblastima: arheologijom, etnologijom, kao i naučnom kritikom arheoloških i etnoloških radova. U likovnoj i umetničkoj kritici Vasić patriotski ističe značaj nacionalnog programa kome mora da služi savremena srpska umetnost (Макуљевић 2006, 19, 34). Godine 1902. Miloje Vasić, međutim, objavljuje dva rada, koji će usmeriti njegovu naučnu karijeru narednih godina. U pitanju su iscrpni i problemski orijentisani izveštaji sa njegovih sopstvenih arheoloških iskopavanja praistorijskih lokaliteta: bronzanodopske nekropole Kličevac kod Požarevca i neolitske "stanice" u Jablanici kod Mladenovca, objavljeni u prestižnim međunarodnim časopisima (Vassits 1902a; 1902b). Kličevačku nekropolu Vasić je iskopavao s namerom da bolje utvrdi kontekst već poznatih nalaza s ovog lokaliteta, a naročito čuvenog Kličevačkog idola koji je otkriven 1880. (Валтровић 1890). Miloje Vasić u svom radu posebnu pažnju posvećuje načinu dekoracije na keramici, što je razumljivo pošto je u arheologiji poznog XIX i ranog XX veka ornamentika bila odlučujuća dijagnostička indicija hronologije, kulturnih uticaja i migracija (Sklenář 1983, 120, 121). Tako kličevačku nekropolu hronološki opredeljuje u vreme oko 2000. p. n. e.,² dok za ornamentiku na artefaktima ističe da je delimično "mikenska", a delimično geometrijska, te da su oba stila postojala u Podunavlju i na severnom Balkanu, pre "Dorske invazije" (Vassits 1902b). Bosanski arheolog Ćiro Truhelka je u jednom privatnom pismu Vasiću doveo u pitanje autentičnost nalaza sa kličevačke nekropole, zbog sličnosti ornamentike sa srpskim folklornim motivima. Vasića je ova sumnja teško pogodila i uvredila, pošto je doveden u pitanje njegov kredibilitet kao autora iskopavanja te on u nekoliko svojih kasnijih radova, opisujući uslove nalaza ubedljivo pobija Truhelkine sumnje. Štaviše ističe da je sličnost dekorativnih motiva na kličevačkoj nekropoli, ali i na neolitskim nalazima iz Jablanice, sa "modernim izrađevinama na Balkanskom poluostrvu", fenomen od ogromnog značaja koji zaslužuje posebnu pažnju (Васић 1906b, 19, napomena 65). Doista i u radu o

² Kasnije ispravlja to svoje previsoko datiranje (Васић 1906b, 20).

Jablanici – opisujući odeću na neolitskim figurinama – Vasić se "nehotično" priseća ženske nošnje u istočnoj Srbiji (Vassits 1902a, 30, napomena 5). Zaključujući svoj obiman rad o neolitskoj Jablanici, koji je posvetio svom min-henskom profesoru i mentoru Adolfu Furtvengleru (A. Furtwängler), Miloje Vasić se hrabro upušta u kulturnu, hronološku, ali i etničku interpretaciju neolitskih nalaza sa Balkana. Smatra da postoji jasna veza između nalaza u Troji, Jablanici i Butmiru, da Jablanica u hronološkom smislu prethodi Butmiru, te da neolitski stanovnici Jablanice i Butmira pripadaju podunavskim i karpatskim tračkim plemenima koji imaju sličnosti i sa Frigijcima (Vassits 1902a, 31-32, 64-65). Treba imati u vidu da, u vreme kada je Vasić pisao, nije bilo mnogo istraženih neolitskih, pa ni drugih praistorijskih, lokaliteta u Evropi i na istočnom Mediteranu, te da su Butmir i Troja uz još neka nalazišta (recimo Tordoš), bili retke referentne i komparativne tačke na koje se u interpretaciji mogao osloniti (Sklenář 1983, 140, 141; Daniel 1976, 167-169, 233-236; Hornes 1905, 12, 16, 25).

Već u radovima o Kličevcu i Jablanici, Miloje Vasić je postavio nekoliko osnovnih motiva, tonaliteta i tema kojima će se narednih decenija iznova vraćati, varirati ih i menjati. To su: neolit Podunavlja, bronzano doba Balkana i Egeje, Troja i mikenski uticaji na balkansko zaleđe kao i dug kontinuitet praistorijskih pojava koji u Srbiji seže sve do u moderno doba.

Srpska građanska elita čita arheološku sintezu

Pre nego što će objaviti izuzetno značajan rad *Prilozi ka rešavanju trojanskih problema* (1906), Miloje Vasić publikuje u *Srpskom književnom glasniku*, u nastavcima, jedan sintetski pregled arheologije u Srbiji (Васић 1905). Vredno je pažnje to da je građanska elita moderne Srbije, koja je čitala *Srpski književni glasnik*, bila zainteresovana za to da u nastavcima prati jedan pregledan, ali ipak stručan arheološki rad (Палавестра 1986, 478-482). U ovom, danas prilično zanemarenom tekstu, autor ne samo da sažima svoje izveštaje o arheološkim istraživanjima u Srbiji koje je kao kustos Narodnog muzeja, redovno, svake godine objavljivao u *Godišnjaku Srpske Kraljevske akademije*, već pruža zaokruženu interpretaciju praistorije, antičkog perioda i srednjeg veka na tlu Srbije, prema stanju nauke s početka XX veka. Ovaj Vasićev rad je višestruko upečatljiv i važan. Pre svega on pokazuje sjajnu arheološku erudiciju autora, tada tridesetšestogodišnjeg srpskog arheologa, kustosa i profesora univerziteta, ali čitaocu pruža i zaokružen, sintetski, jezgrovit i jasan uvid u stanje istraženosti srpske arheologije 1905. godine, kao i u tadašnju Vasićevu interpretaciju praistorijskih, antičkih i srednjovekovnih perioda na tlu Srbije. Uvodna rečenica daje opšti ton čitavom radu, ali i širem Vasićevom shvatanju balkanske prošlosti:

"Moderno shvatanje arheološkog ispitivanja u nekoj izvesnoj oblasti ne ograničava se samo na klasične (grčke i rimske) starine, jer se više ne veruje da je grčka umetnost samonikla, kao što je opet s druge strane utvrđeno, da s propašću klasičnih naroda nije u isto vreme propala i njihova umetnost. [...] I u preistorijskom dobu i u vremenu cvetanja klasične grčke umetnosti, severni predeli Balkanskog poluostrva stajali su u mnogobrojnim i raznovrsnim kulturnim vezama sa jugom Balkanskog poluostrva" (M. Bacić 1905, 520-521).

Ključni elementi Vasićevog referentnog sistema interpretacije balkanske praistorije jasno su izloženi već u ovim prvim rečenicama; to su duboki, praistorijski balkanski koreni grčke klasične civilizacije, kao i njihovo dugo trajanje na severu Balkana. U balkanskom Podunavlju su se, po Vasićevom uverenju, lako primali pojavnici oblici jugoistočnih kultura, verovanja i ideja, pošto su zapravo u dubini Balkana oni u nekom praiskonskom obliku i ponikli, ali su – kao klice u zemlji – zauvek i tu ostali, da bi se docnije, vremenom, kroz bronzanodopske egejske, klasične grčke, pa čak i vizantijske uticaje, uvek novo ovaploćavali i primali drugačije forme.

Vasić u svojim drugim radovima, te iskonske, tradicionalne balkanske kulturne oblike – prema shvatanjima onovremene istorije umetnosti – naziva "demokratskom kulturom", odnosno kulturom "nižih narodnih slojeva", nasuprot "elitnim", stranim uticajima (Bacić 1911; Perrot et Chipez 1885, VI, 995-997). Tako u radu o uticaju mikenske kulture u Srbiji veli:

"I mikenskom stanovništvu geometrijski ornament bio (je) ne samo ranije poznat, nego je i većini toga stanovništva, kao i onoga u Troji, na Balkanskom poluostrvu i u Ugarskoj u ranijem dobu, pre njegovog upoznavanja sa naturalističkim ornamentima, geometrijski ornament bio isključivi umetnički ukras, kojim je to stanovništvo ukrašavalo svoje proizvode [...] Izgleda da se geometrijski ornament morao pred prevlašću naturalističkog ornamenta povući u dublje slojeve mikenskoga stanovništva; a tim se načinom daje objasniti i podela mikenske umetnosti na vladalačku i demokratsku. Iz ovog svojeg skloništa, u kojem nikada nije ni prestao živeti, geometrijski ornament izlazi u poznijem dobu mikenske kulture i postepeno zauzimajući sve ugledniji položaj doživljava vrhunac [...] u vremenu tzv. geometrijskog stila" (Bacić 1906b, 26).

Po Vasićevom mišljenju taj drevni autohtoni, balkansko-podunavski "demokratski" duh geometrijskog stila je objašnjenje zašto je "mikenska stilizacija toga ornamenta primenjivana u Troji, Kličevcu i Ugarskoj, bez ikakvih lokalnih izmena" (Bacić 1906b, 27-28). Naime, kako je mislio, geometrijski stil, ali i mnogi drugi kulturni, ideološki i verski oblici odgovarali su dubljem balkansko-podunavskom sloju, gde su nastali i u koji su se, po potrebi, sklanjali pod uticajima sa strane.

U svom uspelom i, za srpsku arheologiju retkom, sintetskom pregledu objavljenom u *Srpskom književnom glasniku* – koji prethodi i najavljuje velike arheološke sinteze Milutina Garašanina i Dragoslava Srejsovića s kraja XX veka (Га-

рашанин 1973; Срејовић 1981) – Vasić veoma jasno definiše kulture neolita i bronzanog doba, ali i kasnijih perioda na tlu Srbije. Interesantno je da Vasić konstatuje da su: "granice sfera pojedinih kulturnih centara na Balkanskom poluostrvu bez malo ostajale kroz sva potonja vremena one iste koje se mogu povući i u doba neolitske kulture" (Vasić 1905, 523). Gotovo čitav vek kasnije će Vasićev učenik, Dragoslav Sreјović, u više svojih radova, a poglavito u sintezi o praistoriji objavljenoj u *Istoriji srpskog naroda*, pišući o "prastarom etno-kulturnom jedinstvu", razuditi i dograditi – mada ne i objasniti – ovu misao svog starog profesora, doduše ne navodeći poreklo inspiracije (Срејовић 1981, 52; 2002, 194). Vasić je 1905, pre nego što je i započeo iskopavanja u Vinči, na osnovu relativno malo istraženih nalazišta, sažeto i jezgrovito definisao karakteristike neolita na tlu Srbije. Teško da bi se i danas našle ozbiljnije zamerke njegovom pregledu mlađeg kamenog doba na našem tlu:

"Spoljašnji karakter svih ovih nalazišta i naselja na njima tipičan je za neolitska naselja na Balkanskom poluostrvu, u Erdelju i u Maloj Aziji. Na blagim padinama planinskih izdanaka, pored kojih teče kakav potok ili rečica, obično se nalaze naselja neolitskog doba. Na površini tih mesta nalazi se kameno oruđe, rbine od posuda i komade pečenog lepa, kojim su bili oblepljeni zidovi pleteni od pruća. Zidovi su se nalazili oko plićih jama u kojima se stanovalo. U tim jamama i oko njih nalaze se kulturni ostaci koji su služili kao oruđa (od kamena i kosti), zatim statuete u obliku ljudskog i životinjskog tela (obično od pečene zemlje, a ređe od kamena) raznoliki predmeti koji su služili kao nakit, komade raznovrsnog posuda od pečene zemlje itd." (Vasić 1905, 524).

Miloje Vasić ističe da se na osnovu analize artefakata s neolitskih nalazišta u Srbiji (oruđa od kamena i kosti, statueta od keramike i kamena u obliku ljudskog i životinjskog tela, nakita, a naročito keramičkih posuda) mogu uspostaviti pretpostavke o kulturnim uticajima između naših krajeva, Jugoistočne i Srednje Evrope i Male Azije. Veoma je zanimljivo njegovo metodološko upućivanje na tipologiju oblika i ukrasa na keramici, kao na važan dijagnostički instrument za utvrđivanje kulturnih veza: "za preistorijsko istraživanje, posuđe ima onu istu važnost koju u geologiji imaju fosili" (Vasić 1905, 524). Naime što je više identičnih ili sličnih oznaka na keramici dvaju naselja: "utoliko je veća verovatnoća o jačim kulturnim vezama između tih dvaju naselja, pa bilo da su te veze kulturnog, bilo nacionalnog karaktera" (Vasić 1905, 526). Miloje Vasić je ovde očigledno bio pod uticajem šireg kompleksa ideja nemačke i austrijske antropologije tog vremena o *kriterijumima forme, kvantiteta i blizine*, koje su u školi kulturnih krugova (Kulturkreislehre) razrađivali Fridrih Ratzel (F. Ratzel), Leo Frobenius (L. Frobenius) i posebno Fric Grebner (F. Graebner) (Kokjara 1985, 243-249; Zimmerman 2001, 202-214; Koepfing 2005, 126-132). Ovakvim stavom Vasić ne samo da je ravnopravno i uspešno korespondirao s tada dominantnim antropološkim i arheološkim paradigmatama, kao i s tipološkim studijama Oskara Montelijusa i drugih evropskih

arheologa, već se – sasvim nekarakteristično za čitav svoj kasniji arheološki opus – veoma približio i konceptu arheološke kulture (Trigger 1989, 158-163; Sklenář 1983, 110-112, 120; Daniel 1976 241-251; McNairn 1980, 46-73). Interesantno je da će kasnije pisati:

"Mislimo da se na osnovu sadašnjeg našeg fragmentovanog poznavanja preistorijske kulture ne mogu s uspehom rešavati i druga pitanja, među koja spadaju ona pitanja o narodnosti i rasi nosilaca dotične kulture. Problematična izgledaju nam sva ona mišljenja koja preistorijsku kulturu vezuju bilo za "mediteransku" bilo "indoevropsku" rasu; a ne manje problematična i ona mišljenja koja prostiranje preistorijske kulture u jednom ili drugom pravcu dovode u vezu s kretanjem rase u dotičnom pravcu" (Васић 1908b, 523).

Kako treba shvatiti ove rečenice? Možda kao rano upozorenje protiv zloćudnih i neutemeljenih etničkih atribucija, vezanih za arheološke kulture, a naročito za nordijske teorije? Sam Vasić se, međutim, nije libio da piše o etničkim pitanjima balkanske praistorije, ni pre ni posle ovog svog trezvenog upozorenja, mada mu ta tema zaista nije bila od primarne važnosti.³ Pada u oči da on u to vreme ne govori o arheološkim kulturama u množini, već o jednoj *praistorijskoj kulturi*. Štaviše, sasvim eksplicitno govori: "Egejska i *ostala evropska kultura*" (Васић 1908b, 117, naglasio A. P.). Miloje Vasić dakle smatra da je čitava praistorijska kultura na Balkanu (a kako vidimo i šire, u Evropi) jedna i jedinstvena i da je sva kulturna dinamika praistorijske Evrope zavisila od kulturnog dijaloga te, manje-više homogene, kulturne mase s egejskom kulturom, te da se kulturni kontakti ova dva kompleksa najbolje mogu sagledati kod nas u "posredničkoj oblasti" (Васић 1908b, 118). I docnije, kada piše o kulturnom sloju u Vinči, ili o Žutom brdu on nedvosmisleno govori o kulturnom jedinstvu i kontinuitetu od najstarijih slojeva, pa sve do mlađeg gvozdenog doba (ako ne i duže), te da su jedine razlike one hronološke, mada upotrebljava i termin "kulturna grupa" (Васић 1914, 55).

U radu iz *Srpskog književnog glasnika* 1905, Miloje Vasić, međutim, još uvek nije siguran u kom smeru su tekli ti kulturni dodiri s jugoistokom i Egejom, odnosno da li su oni uopšte i bili jednosmerni? Naprotiv, smatra da su kulturni kontakti na praistorijskom Balkanu višeznačni i mnogo složeniji. Zaključuje da su naša neolitska nalazišta u tesnoj vezi s onima u Erdelju i Maloj Aziji, a veoma je zanimljivo kako gleda na međusobne kulturne uticaje između ovih područja u neolitu. Vasić ističe da u nauci uglavnom nema dileme da je neolit Srednje Evrope zavisio od kulturnih pojava u donjem Podunavlju, ali da situacija nije tako jasna kada su u pitanju odnosi Podunavlja, severnog Balkana i jugoistoka Evrope i Male Azije. Pošto je ovo važno pitanje najbolje je citirati samog autora koji je sasvim jasno izložio svoje stanovište:

³ Recimo o Tračanima u radovima *Prilozi ka rešavanju trojanskih problema* (Васић 1906c) i *Žuto brdo* (Васић 1914).

"Dokle jedni naučnici misle da su te i takve pojave u naseljima dunavske doline rezultat kulturnih uticaja sa jugoistoka, koje su se dalje prenosile u Srednju i Severnu Evropu – dotle drugi naučnici misle da je prenošenje kulture vršeno u pravcu iz dunavske doline prema jugoistoku. Kao polaznu tačku ovoga prostiranja kulture sa severozapada na jugoistok smatraju Karpate sa njihovim ograncima, misleći da se ono može dovesti u vezu sa seobom tračkih plemena, koja čak i u istorijskom dobu nalazimo na Balkanu i u Maloj Aziji. Za sada je nemoguće definitivno rešiti ovo veoma značajno pitanje jer su predeli između dunavske doline i krajnjeg evropskog jugoistoka u ovom pogledu još nedovoljno ispitani. Ali i na osnovu već dosadašnjeg ispitivanja može se kao utvrđen fakt smatrati to, da naša spomenuta naselja, zatim erdeljska i maloazijska zajedno sa neolitskim naseljima na krajnjem jugoistoku Evrope, čine jednu kulturnu celinu, koja se veoma reljefno ističe kao celina prema ostalim predelima u Evropi. Naprotiv, i pored ovog utvrđenog fakta, ipak je za sada još nemoguće utvrditi koja su naselja u obimu te kulturne oblasti bila starija i kulturnija te davala kulturne tekovine, a koja su mlađa, te primala i nasleđivala kulturne tekovine. Sudeći po izvesnim znacima sme se naslućivati da će se ovo pitanje rešiti u korist naselja u dunavskoj dolini" (Васић 1905, 594-595).

Koji su to "izvesni znaci" koji su Vasića naveli da 1905. oprezno pretpostavi eventualni primat podunavskog neolita nad krajnjim jugoistokom Evrope?

Problemi s Trojom

U najznačajnijem radu iz svog "ranog perioda" pod nazivom *Prilozi ka rešavanju trojanskih problema* (1906), Vasić detaljno obrazlaže i arheološki dokumentuje svoje stavove koje je pregledno izložio u *Srpskom književnom glasniku*. Naime, u navedenom radu iz 1905. između ostalog je napomenuo da se ornament spirale, "nesumnjivo najranije pojavio u neolitskim naseljima dunavske doline", a tamo na jugoistoku "tek u mlađem dobu", kao i da postoji hronološki primat Podunavlja nad jugoistokom u "crnjenju oboda na posuđu". U *Prilozima*, godinu dana kasnije, mnogo je eksplicitniji u pogledu primata mnogih manifestacija neolitske kulture u Podunavlju nad onima na jugoistoku. Tako za spiralni ornament izričito tvrdi:

"Na evropskom Jugoistoku i maloazijskom Zapadu s jedne strane, kao i neolitskim naseljima Srednje Evrope s druge strane, spirala je mlađa ornamentalna pojava, te stoga, sudeći prema svemu izgleda da je spirala postala ornamentalnim motivom najranije u našim i njima susednim predelima" (Васић 1906с, 264).

Ovome dodaje i da bi definitivno otkriće lokaliteta na kome se prvi put pojavila spirala razrešilo etničke probleme neolitskog i bronzanog doba (Васић 1906с, 264). Osim spirale, navodi još neke razloge za eventualni primat balkanskog Podunavlja u neolitu, kao što su antropomorfne vaze, za koje ističe da su starije od onih u Troji, te da se "trojanska antropomorfna vaza ima sma-

trati kao zavisna od neolitske antropomorfne vaze u Dunavskoj Dolini" (Bacih 1906c, 270). Vasić grupiše sličnosti "naših neolitskih naselja" s Trojom u dve grupe. Prvu bi činile "čisto neolitske paralelne pojave" u koje, po njemu, spadaju plastične predstave (figurine), tehnika udubljenih ornamenta, slikani ornament, tetoviranje (o kome zaključuje na osnovu figurina) i pehari sa šupljom nogom. U drugu grupu svrstava analogne pojave "u našim naseljima neolitske, na jugoistoku iz metalnog doba" kao što su antropomorfne vaze, ko-so odsečeni obodi, spirala, kameno oruđe kalupastog oblika i piktografski znaci (Bacih 1906c, 275-276). Urezanim znacima na keramici (koje naziva "piktografskim", ali navodi i da se smatraju i "fabričnim ili azbučnim") posvećuje dosta pažnje, pošto ih upoređuje sa sličnim znacima iz Tordoša, koje je Hubert Šmit (H. Schmidt) još 1903. složio na tablicu i počeo da upoređuje sa onim iz Troje, Egeje i Egipta. (Bacih 1906c, 274-275; 1905, 594; Schmidt 1903, 459, sl. 41; Renfrew 1976, 102-103).

Iz svoje detaljne analize Vasić izvodi zaključke da je neolitska kultura donjeg Podunavlja bliska neolitskoj kulturi na jugoistoku te da "naša nalazišta" pripadaju oblasti jugoistočne neolitske kulture. Vrlo je rezervisan u pogledu smera kulturne difuzije, ali začudo ne i migracije stanovništva:

"O prenašanju neolitske kulture u jednom ili drugom pravcu **u smislu poznijih puteva i načina** ne može biti ni reči; nego se samo o tome može govoriti dokle je neolitska kultura Dunavske Doline bila rasprostranjena u pravcu prema Jugoistoku kao i **o tome koliko se ona mogla tamo neizmenjena održati u borbi sa višom orijentalnom kulturom**. Rasprostiranje neolitske kulture iz Dunavske Doline vršeno je samo seobom plemena u pravcu ka Jugoistoku. Te seobe vršene su prema Jugoistoku u raznim vremenima i pravcima" (Bacih 1906c, 279-281, naglasio A. P.).

Snaga i domet tih seoba, po njemu, mogu se utvrditi na osnovu analognih kulturnih pojava u Podunavlju i na Jugoistoku, a te pojave istovremeno obeležavaju i "**granicu prostiranja doseljenih plemena, a s druge strane i granicu dopiranja orijentalnih kulturnih uticaja**" (Bacih 1906c, 280, naglasio A. P.). Za te granice Vasić ističe da nisu stalne, već da se menjaju u zavisnosti od praistorijske epohe. Potom nastavlja:

"Ovom teorijom o doseljavanju plemena na Jugoistok daju se najprirodnije objasniti i čisto neolitske pojave iz naselja Dunavske Doline u jugoistočnim naseljima metalnog doba. **Neolitska naselja u Dunavskoj Dolini mogu biti i jesu često puta suvremena jugoistočnim naseljima starijih metalnih epoha**. Datiranje ovih naselja u Dunavskoj Dolini zavisi od datiranja jugoistočnih naselja i njihovih slojeva u kojima se analogne i paralelne pojave i nalaze" (Bacih 1906c, 280, naglasio A. P.).

Upotreba metala i "naturalističkog ornamenta", kao neosporni jugoistočni kulturni fenomeni i uticaji, stizali su, po Vasiću, u balkansko Podunavlje, ali i Srednju Evropu, "pomoću kulturnih veza, koje su slične kulturnim vezama po-

znijeg istorijskog doba, a na prvom mestu pomoću trgovine" (Vasić 1906c, 281). Na kraju svog rada Vasić, daje hvale vredno metodološko upozorenje, (od koga će, nažalost, sam ubrzo odustati):

"Za preistoričare moraju od sada biti daleko važnija ona pitanja, koja se tiču datiranja pojedinih nalazišta kao i ispitivanja međusobnih odnosa između pojedinih nalazišta jedne uže oblasti, nego li rešenje jednog prerano postavljenog pitanja o prenašanju kulture u jednom ili drugom pravcu" (Vasić 1906c, 280).

Miloje Vasić, dakle, od 1902. do 1906, zaključno s radom *Prilozi ka rešavanju trojanskih problema*, postepeno gradi sliku praistorije srpskog Podunavlja, u kome značajnu ulogu igraju neolitski lokaliteti. Isprva oprezno (1905), a potom i eksplicitnije (1906) ističe da je neolitska kultura dunavske doline sastavni deo jugoistočne neolitske kulturne oblasti, pa čak i da Podunavlje u mnogim manifestacijama neolitske kulture ima primat nad jugoistokom. Vasić se u ovim stavovima u velikoj meri oslanjao na rad Huberta Šmita, koji je u više svojih radova isticao važnost neolitskih lokaliteta Transilvanije (Erdelja) i mađarskog Podunavlja, a poglavito nalazišta Tordoš (Schmidt 1903; 1904). Šmit je verovao da su praistorijski stanovnici Transilvanije bili "arijevski" Tračani, koji su migrirali ka jugu i jugoistoku prenoseći po Balkanu, Egeji i "Troadi" svoju kulturu (zlatarsko umeće, grnčarstvo, belo slikanu keramiku itd.) Trojanci su po toj teoriji (pored drugih naroda, recimo Frižana i stanovnika praistorijske Makedonije) takođe bili tračkog porekla. Ovakvo mišljenje bilo je u saglasju sa sličnim onovremenim dominantnim lingvističkim i arheološkim gledištima Krečmera, Lichtenberga, Kertea, Gecea, pa čak i Kosine (P. Kretschmer, R. Von Lichtenberg, A. Körte, A. Goetze, G. Kossinna) koji su u Trojancima videli Arijevce tračkog porekla (Schmidt 1904; Жупанић 1911, 190-210; Sklenář 1983, 150-151). Miloje Vasić takođe vidi arijevske Tračane kao nosioce neolitske kulture Podunavlja koji migriraju ka jugu. U tom pogledu čak polemise s austrijskim arheologom Moricom Hernesom (M. Hoernes), pobornikom "ilirske" i kritičarem "tračke teorije" (Sklenář 1983, 151; Hoernes 1892; 1905, 33, 41) koji je navodio da se praistorijski neolitski Butmir s podjednakom izvesnošću može pripisati "Negrima" ili Mongolima kao i Tračanima. Vasić vehementno ustaje u odbranu "tračke teritorije", nasuprot Hernesovim "ilirskim" pretenzijama:

"Mi Butmir smatramo kao periferno tračko naselje koje pripada srazmerno mlađem neolitskom dobu, a čije vreme trajanja nije tako dugo bilo. Mnoge pojave u Butmiru tesno vezuju njega s pojavama u neolitskim i docnijim naseljima u istočnoj polovini Balkanskog Poluostrva. Toj polovini pripada i naselje Vinča, na kojem su nam se očuvali i kulturni ostaci sve do onoga doba u kojem je tradicija mogla preći i u pisane izvore, koji nam govore da su u tim predelima balkanskog poluostrva živeli Tračani. [...] S toga mi i Vinču, a preko nje i Čaršiju i M. Drum pripisujemo Tračanima. S druge strane ne samo nalasci iz Bosne, nego i oni iz zapadnog dela Srbije u tim mlađim – metalnim – periodima – znatno se razlikuju od suvremenih im kulturnih ostataka iz Is-

točne Srbije, koji stupaju u sve tešnju vezu sa evropskim Jugoistokom. Nalazi iz kličevačke nekropole [...] najbolji su dokaz za to" (Васић 1906с, 282).

Videli smo da Vasić u *Prilozima* ipak nije tako siguran u pogledu intenziteta, pa čak i jednosmernosti kulturnih uticaja iz Podunavlja na jugoistok, uprkos tome što smatra da su tračke migracije išle u tom smeru. Ističe da analogne pojave u neolitskim naseljima Podunavlja i naseljima metalnih doba Jugoistoka obeležavaju granicu prostiranja doseljenih severnih plemena, ali i granicu dopiranja orijentalskih kulturnih uticaja s juga. Jasno eksplicira veoma važnu hronološku konstataciju da su neolitska naselja u Podunavlju često savremena s jugoistočnim naseljima metalnog doba "više orijentalške kulture", te da datiranje neolitskih naselja "Dunavske doline" zavisi od "datiranja jugoistočnih naselja i njihovih slojeva u kojima se analogne i paralelne pojave nalaze". Ukoliko bi se tražila "anticipacija" Čajldovog "ex oriente lux" hronološkog sistema i ideje o zavisnosti neolita Balkana i centralne Evrope od "više" kulture Bliskog istoka i Egeje (Childe 1973 (1925); 1929; McNairn 1980, 4-45; Renfrew 1976, 32-52), ona bi se pre mogla naći u ovim rečima, nego u potonjim Vasićevim radovima, gde on dovodi u pitanje – pa čak i odbacuje – postojanje neolita u Podunavlju. Iako ih u svom radu izričito ne navodi, Vasiću su bez sumnje bili poznati Montelijusovi difuzionistički stavovi iz 1903. o zavisnosti evropske praistorije od bliskoistočnih civilizacija i o hronološkom značaju ovih veza, koji su docnije uticali i na Čajlda (Montelius 1903; Renfrew 1976, 39-43; Trigger 1989, 158-160). Tako, čak i u *Prilozima* – delu koje je nastalo pod uticajem nemačkih arheologa i njihovih teorija o migracijama sa severa (Гарашанин 1984, 8) – Vasić ostavlja otvorena vrata uticaju "viših orijentalških kultura" metalnog doba na, njima savremene, neolitske kulture u Podunavlju. Štaviše, on nimalo ne sumnja da je Podunavlje imalo kulturni primat nad centralnom Evropom i da su mnoge kulturne pojave upravo iz naših krajeva prešle na severozapad. Stiče se utisak da se Vasić u *Prilozima* lomi, te da balansira između ideje o migraciji Tračana sa severa na jugoistok i one o uticaju naprednijih jugoistočnih kultura na sever. U radu je prevagnula teza o migraciji severnih plemena, što autor argumentuje mnogim analognim oblicima koji se, po njemu, prvo javljaju u neolitskim naseljima Podunavlja, te tako prethode sličnim pojavama u Troji i na evropskom jugoistoku (kao što je recimo ornament spirale). Uprkos tome Vasić priznaje da se neke druge kulturne pojave, koje su prisutne u neolitu Podunavlja (tehnika udubljenog ornamenta na keramici, posuđe s koso odsečenim obodom), mogu smatrati produktom evropskog Jugoistoka (Васић 1906с, 226, 245). Tako je i njegova čuvena i toliko puta citirana i slavljena završna rečenica *Priloga* da je "neolitska kultura Dunavske doline integrirajući deo jugoistočne kulturne oblasti" pre kriptično balansiranje između ideje o migracijama sa severa i uticajima sa juga, nego što je definitivno razrešenje porekla i karaktera podunavskog neolita.

Novija čitanja "trojanskih problema"

Vasićeve *Priloge* su sasvim različito pročitali i protumačili njegovi studenti Milutin Garašanin i Dragoslav Srejšović. Milutin Garašanin 1984. piše:

"U svojim prvim radovima (*Prilozi rešavanju trojanskih problema*) Vasić se nalazio pod uticajem tada ukorenjenih školskih shvatanja u praistorijskoj arheologiji, po kojim se kultura neolita raširila iz srednje i severne Evrope prema jugu. Ta školska shvatanja poslužila su mnogo kasnije kao osnov raznim zloupotrebama arheologije u službi politike, osobito u nordijskoj teoriji, koja je trebalo da pruži "naučne" dokaze za političke aspiracije i planove nacionalsocijalizma. Vasić je bio među prvima koji su se suprotstavili takvim stavovima. Prebogata i raznovrsna arheološka građa iz mlađeg neolita (vinčanske kulture) iz Vinče, kao i njeno upoređenje sa tada novim nalazima u Tesaliji i senzacionalnim otkrićima A. Evansa u Knososu na Kritu naveli su Vasića da istakne puni kulturni prioritet jugoistoka nad centralnom Evropom (*South-Eastern Elements*, 1908). Tako je on mnogo pre V. G. Čajlda i klasičnog dela ovog autora prvi postavio osnove jedne teorije koja je kasnije, Čajldovim radom, postala vodećom u evropskoj arheologiji i koju su prihvatili naši praistoričari (M. Garašanin, D. Garašanin, B. Jovanović, D. Srejšović i dr.)" (Гарашанин 1984, 8).

Garašanin je svoj naučni put i ideje o neolitu Jugoistočne Evrope i Vinčanskoj neolitskoj kulturi, mukotrпно gradio nasuprot bizarnim stavovima svog moćnog i netolerantnog profesora o "jonskoj koloniji Vinči". Zbog Vasićevog otpora Garašanin je čak morao da doktorira u Ljubljani 1950, upravo s tezom o vinčanskoj kuturnoj grupi (Babić i Tomović 1996, 18-21; Babić 2002; Novaković 2011, 390, 391, napomena 93, 396). Vasiću, povređenom kritikama, do kraja života su se priviđale aveti "dirigovane nordijske teorije", te čak i u svom poslednjem objavljenom radu (zapravo kratkom pamfletu) iz 1955. on grmi protiv navodnih pristalica nordijske teorije u srpskoj arheologiji:

"Ali dosta je teorije! Pre svega ja zahtevam od pristalica "nordijske teorije" da pokažu i odrede ma koji arheološki lokalitet u našoj oblasti, koji ne sadrži ni jedan element grčke kulture, da bih mogao usvojiti njihovu teoriju i njihovo datovanje u tako daleku prošlost s razlikom od hiljada godina" (Васић 1955, 2).

Jasno je da Vasić aludira na svoje "pobunjene" predratne studente Milutina i Dragu Garašanin, Vladimira Milojčića i Alojza Benca, koji su se odlučno suprotstavili njegovom tumačenju Vinče, te su se temeljno pozabavili neolitom Balkana, a posebno neolitskom hronologijom, ali su zbog toga svi polovinom XX veka morali svoje doktorske teze da brane van Beograda (Babić i Tomović 1996, 18-21; Babić 2002; Novaković *et al.* 2004, 61; Novaković 2011, 396; Палавестра 2011a, 158-159). Kao izraziti predstavnici kulturno-istorijske arheologije i, u to vreme, pobornici Čajldove kratke, istorijske hronologije smatrali su da je neolit Balkana posledica kulturne difuzije s Bliskog istoka.

To, naravno, nisu nikakve "nordijske teorije", baš naprotiv, međutim Vasić je svoje nekadašnje studente, u zaslepljujućem gnevu, proglasio pripadnicima ozloglašene i njemu najomraženije arheološke teorije. Svojevrsna je ironija da je u čitavoj srpskoj arheologiji jedino sâm Vasić u *Prilozima* donekle prihvatio nordijsku teoriju, mada je ubrzo i on promenio mišljenje. Nije stoga neobično da je Milutin Garašanin u svom tekstu iz 1984. istakao upravo Vasićevo kratkotrajno koketiranje s nordijskim teorijama, a potom odustajanje od njih i anticipiranje Čajldove "ex oriente lux" teorije (Гарашанин 1984, 8).

Dragoslav Srejović, naprotiv, ima sasvim drugačije mišljenje. Pišući 1988. o Vasićevim *Prilozima* Srejović veli:

"Njegova studija, koja je bila prva naučna interpretacija neolita u Srbiji, sadržavala je tri zaključka od velikog značaja za kasnija proučavanja: (1) da je neolitska kultura Srbije, ili preciznije Podunavlja, bila integralni deo jugoistočnih kulturnih oblasti; (2) da su nalazi iz neolitskih naselja u Podunavlju stariji od srednjoevropske kulture trkaste keramike (Bandkeramik) i materijala u Troji I i II, i (3) da se neolitska kultura iz Podunavlja širila kao rezultat migracija plemena ka jugoistoku i da su se ove migracije odigravale u različitim periodima" (Srejović 1988, 5, prevod A. P.).

Ono što Srejović izvlači u prvi plan svog tumačenja *Priloga*, vrlo je karakteristično:

"Pojedini Vasićevi radovi iz tog razdoblja – na primer – *Prilozi rešavanju trojanskih problema* iz 1906. godine – još su aktuelni; njima su ne samo postavljene temeljne moderne arheološke nauke u Srbiji već oni sadrže pretpostavke – kao one o autonomiji neolitske kulture u Dunavskoj dolini – koje se tek u naše dane pokazuju kao naučne istine" (Srejović 2001b, 109-110).

Ovakva interpretacija Vasićevih stavova se Dragoslavu Srejoviću veoma dobro uklapala u njegovu tezu o nezavisnom nastanku neolita u Podunavlju, koju je gradio i razrađivao posle otkrića Lepenskog Vira ističući da: "evropska ranoholocenska nalazišta [...] formiraju blistav srp novog, nešto mlađeg, evropskog 'plodnog polumeseca'" (Srejović 2001a, 72).⁴ Suočen sa otporima takvom tumačenju balkanskog neolita, koji su dolazili od zagovornika čajldovske "ex oriente lux" difuzionističke paradigme, osvežene novom "produženom" hronologijom, (u prvom redu Milutina Garašanina i Borislava Jovanovića) (Garašanin 1961; 1979), Srejović je potražio uporište i podršku u delu Miloja Vasića. Dragoslav Srejović je bio Vasićev đak iz njegovog posleratnog perioda i do kraja života je gajio poseban pijetet prema svom starom profesoru, i to do te mere da je čak pronašao i dirljivo, mada neuverljivo, opravdanje za datiranje Vinče kao jonske kolonije:

⁴ Na ovom mestu ne može se ulaziti u pitanje koliko je ideja autonomnog balkanskog neolita "naučna istina", kako piše Srejović.

"Teza o jonskoj koloniji Vinči je neprihvatljiva, ali bi za srpsku arheološku nauku bilo mnogo veće zlo da se Vasić poveo za pomodnim, pseudonaučnim, često, i veoma opasnim idejnim strujama koje su bile vodeće u evropskoj arheologiji tridesetih godina ovog veka. Zbog 'jonske kolonije' najviše je trpeo i gubio sam Vasić, dok je njegovo delo o Vinči i danas najbolji putokaz za rešavanje nekih osnovnih problema praistorije Dunavske doline i paradigma za slobodnu naučnu misao i jedan uzorit moralni stav" (Срејовић 2001b, 114).

Teško je ne zapitati se šta je to "moralno uzorito" u Vasićevom stavu da je neolitska Vinča tobožnja grčka kolonija iz VI veka p. n. e.? Što se tiče "najboljeg putokaza za rešavanje nekih osnovnih problema praistorije Dunavske doline", Sreјović je verovatno ponovo aludirao na Vasićevu navodnu tezu iz "Priloga" o autonomiji neolita u Podunavlju. Pažljivo čitanje Vasićevog rada *Prilozi ka rešavanju trojanskih problema*, međutim, pokazuje da Vasić zapravo **nije** govorio o **autonomiji podunavskog neolita**, barem ne u onom smislu koji mu pridaje Sreјović.

Na Sreјovićevom tragu su i Dubravka Nikolić i Jasna Vuković, koje do reči preuzimaju navedenu Sreјovićevu konstataciju iz 1988, ali joj potom dodaju jedan veoma neobičan nastavak:

"Stav da je **neolit** na Balkanu prethodio sličnim pojavama u srednjoj i severnoj Evropi naglasio je (Vasić) i u jednom od sledećih radova (*Nekoliki preistorijski nalasci iz Vinče*, 1907). Zanimljivo je da je Vasić ovakve ideje izneo dve decenije pre sličnih teorija G. Čajlda, koje su načinile prekretnicu u tumačenju evropske praistorije. Ni posle prvih iskopavanja (Vinče) Vasić nije promenio mišljenje o datovanju naselja u Vinči, o čemu svedoče njegovi izveštaji u *Godišnjaku Srpske Kraljevske akademije*, kao i radovi objavljeni u časopisu *Praehistorische Zeitschrift*. [...] Za razliku od Vasićevog stava da se kultura iz Podunavlja širila ka jugoistoku, Čajld je zastupao obrnuto stanovište, odnosno da je neolitska kultura u Vinči predstavljala poslednju etapu migracija sa jugoistoka ka Podunavlju. Miloje Vasić je, međutim, 1930. drastično promenio stanovište o hronologiji naselja u Vinči, zbog čega su sve uočene pojave dobile novo tumačenje" (Николић и Вуковић 2008, 78-79, naglasio A. P.).

Prema tumačenju Dubravke Nikolić i Jasne Vuković ispada da je Vasić od 1907. pa sve do 1930, smatrao da je Vinča neolitski lokalitet, te da se neolitska kultura iz Podunavlja širila i ka Srednjoj Evropi i ka jugoistoku. To, međutim, uopšte nije tačno, što se može videti iz Vasićevih radova već od 1906/1907! Naime, kako Garašanin ističe u gore navedenom citatu, Vasić već 1907/8, menja mišljenje i decidirano piše da su kulturne pojave u balkanskom Podunavlju, uključujući i Vinču, posledica uticaja (pa i migracija) sa jugoistoka, poglavito iz Egeje. Uostalom, slično piše i Sreјović:

"Vasić (je) objavio tri kapitalne studije o Vinči u *Annual of British School at Athens* (*South-eastern Elements in the Prehistoric Civilization of Serbia*, 1907/8) i *Prehisto-*

rische zeitschrift (Die Hauptegebnisse der praehistorischen Ausgrabung in Vinča im Jahre 1908, 1910; Die datierung der Vinčaschicht, 1911) u kojim je prvi put temeljito obrazložena teza o zavisnosti **neolitske kulture** u Podunavlju od kultura bronzanog doba Egeje, odnosno o datovanju starije faze vinčanske kulture u III milenijum nove ere, u vreme Troje II" (Срејовић 2001b, 111, naglasio A. P.).

Štaviše, kako ćemo videti, izgleda da je Vasić izmenio svoj stav još 1907. i to ne samo u pogledu smera kulturnih uticaja, već i samog postojanja neolita Podunavlja. Navedene interpretacije Vasićevih *Priloga* i njegovih potonjih radova, naime, sadrže jednu implicitnu grešku, a to je da je Vasić posle *Priloga* promenio mišljenje i da je smatrao da je **neolit** Podunavlja nastao pod uticajem s jugoistoka, te da je takvo mišljenje znatno prethodilo sličnoj teoriji Gordona Čajlda. Da ne bi ispalo da samo virim preko ploti i kritikujem, valja da počistim i svoje dvorište. U radu o arheologiji u *Balkanskom institutu* 2000. godine napisao sam:

"Što je Vinča postajala važnija u evropskoj arheologiji, Vasić je – paradoksalno – sve više zastranjivao u interpretiranju hronologije i porekla ovog lokaliteta. Prvo je Vinču tretirao kao neolitski lokalitet, potom kao bronzanodopski, da bi konačno – 1934, baš u članku u RIEB-u, zaključio da je u pitanju jonska kolonija na Dunavu iz VI veka pre naše ere" (Палавестра 2000, 16-17).

Gde je greška? U tome što Vasić Vinču uopšte nije smatrao neolitskim lokalitetom! On je, doduše, spominjao neolitske nalaze iz Vinče u svojim ranim radovima (Jablanica, sintetski pregled iz *Srpskog književnog glasnika, Prilozi*) (Vassits 1902b; Васић 1905; 1906), ali kada se detaljnije posvetio nalazima sa ovog lokaliteta iz osnova je promenio mišljenje. U radu *Nekoliki preistorijski nalasci iz Vinče*, objavljenom 1907. u *Starinaru* I (novog reda) za 1906, piše da su nalazi s Vinče uglavnom iz bronzanog doba, pa čak dovodi u pitanje i opravdanost svog ranijeg svrstavanja drugih nalazišta u Srbiji (Jablanica, Čaršija itd.) u neolit (Васић 1906a, 126-127). Ako bi se tražio "prelomni trenutak" Vasićeve promene mišljenja (pod pretpostavkom da on uopšte postoji), onda bi to upravo bio ovaj rad iz 1907, pre nego što je i počeo da iskopava Vinču.

Vinča je promaknuta u bronzano doba

Za takvu novu paradigmu Vasiću je bilo potrebno da izmeni svoje dotadašnje parametre praistorije Balkana. To ne znači da je odmah, iz osnova, promenio hronologiju, već da ju je donekle prilagodio svom novom interpretativnom modelu. Videli smo da je i u *Prilozima* smatrao da su neolitske kulture iz Podunavlja "često savremene s jugoistočnim naseljima metalnog doba 'više orijental-ske kulture'". Vasićev zaokret u tom trenutku još nema hronološke, već inter-

pretativne konsekvence. Vinča se kulturno "diže" na stepen bronzanog doba. Doista, Vasić se u radu *Nekoliki preistorijski nalasci iz Vinče* posvećuje stilskoj i kulturnoj analizi različitih slučajnih nalaza s Belog brda iz Vinče i njene okoline, a svaki analizirani artefakt ga mami da analogije traži i pronalazi u Troji i Egeji bronzanog doba. Tako kamene sekire smatra imitacijama metalnih, a koštane harpune takođe vidi kao kopije metalnih uzora. Povodom harpuna, već u prvom delu rada, Vasić uvodi metodološki neprihvatljiv cirkularni argument. Pošto je navodno "utvrdio" da su kamene sekire imitacije bronzanih, te da tako potiču iz bronzanog doba, za harpune takođe veli da se i oni mogu datirati "najranije oko prelaza iz neolitskog u bronzano doba, ako ne i u doba razvijene bronzane kulture". To zaključuje prema "celokupnoj slici, koju smo mi sebi na osnovu dosadašnjih nalazaka na Belom brdu, o kulturi na tome staništu mogli stvoriti, čiji početak jedva da smemo staviti van kraja neolitskog doba, a izvesno u bronzano doba" (Vasić 1906a, 98). Vasića su, istina, mogli zbuniti nalazi koji zaista potiču iz bronzanodopskih slojeva Vinče, kao što je vatinska keramika, ukrašena trenza od jelenskog roga ili bronzana sekira (Vasić 1906a, 94, 99, 122; Tasić 1984, 76-83), ali jednom minhenskom doktoru i prvom školovanom arheologu u Srbiji svakako je moralo biti jasno da se u desetak metara kulturnog sloja u Vinči mogu očekivati artefakti iz različitih perioda. Miloju Vasiću je, međutim, ideja o egejskim uticajima u Podunavlju toliko zavodljiva da dosledno sledi njen sirenski zov, pa sve nalaze s Vinče čita u tom ključu. Tako smatra da u neolitskim figurinama s Vinče (ali i u onim s drugih neolitskih lokaliteta u Srbiji) pronalazi nesporne egejske, posebno kritske, uticaje i prototipove (između ostalog i na osnovu predstava odeće koja tobož svedoči o toploj, mediteranskoj klimi Krita gde su uzori nastali). Priznaje, doduše, da je za pojedine primerke figurina teško izvršiti tačno datiranje, ali i tu ponovo pribegava cirkularnom argumentu: pošto je Vinču, na osnovu drugih nalaza već datirao u bronzano doba, zato u isti period svrstava i figurine. Posebno je zanimljivo da uzore za vinčanske prosopomorfne poklopce traži u slojevima II-V u Troji, iako je u *Pri-lozima* naširoko obrazlagao upravo suprotan stav (Vasić 1906c, 269-270; 1906a 113-118). Vasić se u svojoj novoj interpretaciji praistorije Podunavlja ne ograničava samo na Vinču i druge lokalitete u srpskom Podunavlju, već smatra da ni Tordoš ne pripada neolitu, već – kao i Vinča – periodu bronzanog doba (Vasić 1906a, 123-124). U zaključku rada ističe:

"U ovom našem izlaganju mi smo se često puta pozivali na analogne pojave iz naših ranije proučavanih naselja, ali to je samo jedan i suviše mali i neznatan deo zajedničkih pojava, koje se nalaze i na njima i na ovom nalazištu u Vinči. Daleko je veći broj zajedničkih im pojava ostao nepomenut; a posle toga fakta nastaje pitanje **da li uopšte smemo i dalje smatrati ta ranija proučena naselja kao naselja neolitskog doba, kad s druge strane iste takve pojave nalazimo i na ovom naselju u Vinči, koje smo morali datirati u glavnom u metalno doba.** [...] Od definitivnog pravilnog rešenja o odnosu

ovih naših najstarijih naselja prema onim na užem Jugoistoku zavisi u prvom redu pravilnost u datiranju pojedinih kulturnih pojava u njima, jer ako su ona stajala u sličnim prilikama kao i ona na Jugoistoku, to ćemo analogne i identične pojave u njima imati smatrati bez malo kao suvremene sa onima na Jugoistoku, a time se i obim t.zv. *jegejske kulture* imao u pravcu prema severu proširiti u najmanju ruku bar do Dunavske Doline, a ne ograničiti se samo na obale i ostrva Jegejskoga mora. Takvom shvatanju moralo bi se naći opravdanje i u poznijim preistorijskim epohama, **jer je poznato, da jednom od kulture osvojena oblast, ne prestaje više biti stalno izložena kulturnim uticajima iz jačih centara**" (Васић 1906a, 126-127, naglasio A. P.).

Egejski kontinuitet

Podunavlje je, dakle, po Vasiću, oblast kulturno osvojena iz egejskih centara, a taj se "egejski" kontinuitet održava i u kasnijim epohama, sve do naših dana (Палавестра 2011b, 581-583). Osim gore navedenog članka, u istom broju *Starinara* Miloje Vasić objavljuje još jedan značajan rad: *Praistorijska votivna grivna i uticaji mikenske kulture u Srbiji* (Васић 1906b). Ova dva rada se na izvestan način dopunjuju i pokazuju da je autor počeo veoma eksplicitno da sagledava praistoriju Srbije i Podunavlja u svetlu i kontekstu bronzanog doba Egeje. Velike bronzane "šakaste grivne", danas u nauci poznate i kao "grivne tipa Juhor" (Гарашанин 1973, 282-283; Garašanin 1983, 803-804), Vasić na osnovu geometrijske dekoracije povezuje sa mikenskim uticajima i datira ih u mikenski period. Grivne su mu povod da detaljno obrazloži svoje shvatanje drevnog, autohtonog, geometrijskog stila, koji je bio prisutan na čitavom Balkanu, pre nego što se – pod jugoistočnim uticajem – pojavio "naturalistički ornament". Tada se geometrijski ornament u Mikeni povukao u dublje narodne slojeve, a očuvao se na severu, u Podunavlju (Васић 1906b). Međutim, na šakastim grivnama, u ornamentu spojenih lukova, Vasić ipak prepoznaje i naturalistički ornament krina koji, po njemu, dodatno potvrđuje veze Podunavlja sa mikenskim centrima. Kontinuitet egejskih uticaja bronzanog doba na srpskom tlu on proteže čak do modernog perioda, prepoznajući taj "mikenski" ornament krina na jednoj dolami iz Etnografskog muzeja u Beogradu. Karakteristično za Vasićevo shvatanje "egejskog kontinuiteta" je njegovo isticanje "značaja poznavanja mikenske umetnosti za tačnije poznavanje i pravilnije razumevanje srpske nacionalne umetnosti". Ornamentiku žutobrdске keramike i plastike, Vasić takođe navodi kao dokaze direktnih egejskih upliva na sever Balkana. Posebno mu je važan Kličevački idol, pošto u njemu vidi direktne tragove kritske i mikenske nošnje (zvonastu suknju s volanima i pregaču). Kličevački idol, šakaste grivne i keramku iz Kličevca (dubovačko-žutobrdsku) Vasić datira u "drugu polovinu druge tisuće pre Hrista". Time odbacuje svoje ranije datiranje Kličevačkog idola u neolit oko 2000. p. n. e. (Vassits 1902b, 184-185). Svrstavanje Kličevačkog idola, šakastih grivni i du-

bovačko-žutobrdske keramike u polovinu drugog milenijuma p. n. e. danas je prihvaćena hronologija, iako su Vasićevi razlozi za takvo datiranje (direktni mikenski uticaji), problematični i neprihvatljivi. Međutim, od takve ispravne hronologije Vasić ubrzo odustaje, pa ove nalaze pomera, isprva opreznije "najranije u mlađe bronzano, ako ne čak i u pravo gvozdeno doba" (Basić 1908b, 115), a potom i odlučnije u "gvozdeno doba", tj. "mikensko-pomikenski stratum, posle 800. godine p. n. e." (Basić 1908a, 191; 1914, 72-80). Iako pogrešno, ovakvo Vasićevo podizanje hronologije bilo je logična konsekvencija njegovog uverenja da su neolitski slojevi Podunavlja, zapravo "bronzanodopski", odnosno posledica egejskih i mikenskih uticaja s polovine prvog milenijuma p. n. e. U tom slučaju, pravi bronzanodopski nalazi morali su se pomeriti u "gvozdeno doba" tj. u prvu polovinu prvog milenijuma p. n. e.

Rad o votivnim grivnama, Vasić zaključuje pokušajem istorijskog objašnjenja egejskog kontinuiteta na severnom Balkanu:

"Ovaj dugi život mikenske kulture u našim i ugarskim predelima kao da se mora dovoditi u uzročnu vezu sa istorijskim događajima na užem jugoistoku. [...] Dorskom seobom i ako nije potpuno upropašćena, ali je silno potisnuta mikenska kultura u Grčkoj, gde nastade kulturna perioda u kojoj se ovi došljaci postupno prilagođavaju zatečenim prilikama podležući sve više novim uticajima **više orijentalne kulture**. Nosioci tih novih uticaja bejahu Feničani. Tek u VIII i VII veku pre Hr. izvršuje se grčka kolonizacija; a u međuvremenu od dorske seobe pa do VIII veka nema više na Jugostoku tako moćne kulture, koja bi svojom ekspanzivnošću mogla barem potisnuti ranije mikenske uticaje na Severoistoku balkanskog poluostrva, odakle se ta kultura počela prenositi i dalje na Severozapad u pravcu ka Srednjoj Evropi" (Basić 1906b, 33, naglasio A. P.).

Štaviše, ide i korak dalje pa piše:

"Danas se uviđa da je mikenska kultura karakteristična za grčko pleme i da nju treba pripisati Prajelinima. [...] Za sada stoje u suprotnosti samo dva mišljenja o tome da li će se kao nosioci jugoistočne kulture **premikenske epohe** smatrati Tračani ili Prajelini, ali se ta suprotnost sve većma gubi. Svi znaci govore za skoro rešenje ovoga spornog pitanja, koje kao da se većma tiče naziva nego li stvarnih fakata" (Basić 1906b, 35, naglasio A. P.).

Nekadašnji "Tračani" iz *Priloga* sada postaju "Prajelini". Vasić, naime, učvršćuje veze Podunavlja sa Egejom i u etničkom pogledu. Opsesija egejskim uticajima posebno je vidljiva u njegovom radu *Preistorijski obredni predmeti. Prilozi ka poznavanju preistorijske religije u Srbiji iz 1908*. Na osnovu slučajno sakupljenog arheološkog materijala sa Vinče, koji je pristizao u Narodni muzej, Vasić se upušta u opsežnu raspravu o kulturnom značenju figurina i drugih artefakata. Već u drugoj rečenici on jasno postavlja svoj cilj i metod:

"Proučavanjem tih objekata **i njihovih analogija sa Jugoistoka**, a naročito tumačenjem ovih poslednjih kao kulturnih objekata pokrenuto je i pitanje: koji se od dosadašnjih preistorijskih nalazaka iz Srbije imaju smatrati kao obredni predmeti, i šta se na osnovu njih može reći o religiji praistorijskih stanovnika naših predela" (Bacih 1908b, 71, naglasio A. P.).

Miloju Vasiću je poređenje praistorijskih artefakata iz Srbije s "Jugoistokom" neupitno. S naknadnim uvidom u čitav Vasićev opus, današnji čitalac može u radu *Praistorijski obredni predmeti* prepoznati zametak karakterističnog interpretativnog modela koji će Vasić dosledno sprovoditi tokom svoje duge arheološke karijere – modela tumačenja praistorijskih (ali i potonjih) kulturnih pojava u Srbiji, egejskim pa i klasičnim grčkim uzorima. Metodom slobodnih asocijacija i analogija Miloje Vasić pronalazi uzore vinčanskim figurinama na Kritu i u Egeji, a autorova razbokorena erudicija i suvereno poznavanje grčke mitologije, religije i umetnosti dolazi do punog izražaja. Posle teškog i opreznog izraza u *Prilozima*, gde se može osetiti napor, rezerva, izvesna nelagoda pa čak i nesigurnost u idejnoj korespondenciji i polemici s tadašnjim evropskim praistoričarima (Hernesom, Geceom, Šmitom itd.), Miloje Vasić u *Praistorijskim obrednim predmetima* konačno otkriva stil koji mu leži. Očigledno se isplatilo marljivo učenje i pohađanje Furtvenglerovih čuvenih seminara u Minhenu, kao uostalom i sam doktorat *Baklja u kultu i umetnosti Grka*. U iscrpnim analogijama vinčanskih figurina s kritskim i mikenskim idolima, Vasić je opušten, u svom elementu, kao riba u vodi. Štaviše smatra da su vinčanske statuete do te mere stereotipne i "ropske" reprodukcije prvobitnih egejskih uzora, da čak i sama nošnja (pregača) sugerira da su nastale u toploj mediteranskoj klimi:

"Iz predstave odela na ovim statuetama vidimo da ono odgovara klimatskim prilikama na Kritu, tamo je ono i postalo, a otuda je ono preneto zajedno sa religioznim idejama, koje su bile povod i spravljanju takvih statueta" (Bacih 1908b, 82).

Uprkos tome, Vasić polemiše s Makenzijem (Duncan Mackenzie) i tvrdi da nije bilo nikakve migracije mediteranskog stanovništva na sever, već su u pitanju bili samo uticaji. Zanimljivo je, međutim, da se ne slaže ni sa Majrisom (J. L. Myres) "da su Egeja i ostala Evropa od početka imale zajedničku kulturu, i da nikakvi kulturni uticaji u tom smislu nisu postojali ni s koje strane" (Bacih 1908b, 83). Ovakvo Majrisovo mišljenje, nije odgovaralo Vasićevom novom, univerzalnom ključu za interpretaciju balkanske praistorije: egejskim uzorima i grčkim uticajima. Nema mnogo smisla navoditi sve Vasićeve, sasvim slobodne, asocijacije i analogije vinčanskih artefakata s njihovim navodnim egejskim protipovima: boginje, adorante, žrtvovanje bika (vola), dvojne sekire s postoljem (zapravo kamene antropomorfne (?) amulete i tipične vinčanske "žrtvenike") (Bacih 1908b, 89, 92, 96, 97, 102, 105). Uostalom i sâm, danas odomaćen, ter-

min "žrtvenici" za plitke vinčanske recipijente s postoljem, Vasić je skovao po analogiji s egejskim uzorima. U opisu neolitskih posuda on koristi termine poznate iz klasične Grčke, kao što su recimo "kernos" ili "askos".⁵ Moderni istraživači balkanskog neolita verovatno se retko zapitaju zašto pojedine oblike praiistorijskih keramičkih posuda i danas svrstavaju u "amfore", "pitose" ili "askose". Pozajmljivanje "klasičnih" termina i njihovo primenjivanje na druge periode nije retko u arheologiji i svakako predstavlja širu pojavu kojoj je, u srpskoj arheologiji, Miloje Vasić dao poseban pečat.

Preistorijski obredni predmeti iz 1908. tako postaju interpretativni prototip i model za kasnije Vasićeve radove i knjige krete navodnim primerima "egejskog kontinuiteta" i dugog trajanja grčkih kulturnih oblika u Podunavlju (Палавестра 2011b, 581-583). Ovo je posebno uočljivo u četvorotomnoj monografiji o Vinči, kao i u poznim radovima, uglavnom objavljenim u *Glasi* i *Spomeniku SAN* (Bacih 1932; 1936; 1951a; 1951b; 1953; 1954a; 1954b; Vasić 1934). Vasićev metod je jednostavan ali efektan: dovoljan mu je neznatan povod, ili bilo kakva zamišljena formalna sličnost vinčanskog ili žutobrdske artefakta sa "grčkim uzorima", da bi se prepustio iscrpnoj učenoj analizi *grčkih* varijanti fenomena koji opisuje. Činjenica da su na Vinči pronađene figurine koje predstavljaju osobu koja sedi dovoljan mu je razlog da se na deset strana upusti u detaljan pregled sedećih statua u Egeji, od Melosa i Krita do Mikene, kao i u raspravu o "sedećoj boginji", adorantima, pa čak i Minotauru i kritskim hramovima. "Stojeće statuete" iz Vinče takođe izazivaju sličnu bujicu razuđenih egejskih analogija, od minojskih figurina, do analize ritualne igre (kola), Arijadne, Afrodite, lavirinta itd. Kao što je već rečeno, četvrtasti žrtvenik s Vinče Vasić (bez ikakvog razloga) proglašava postoljem za dvojni sekiru, *labrys*, što mu je samo opravdanje da se znalački raspiše o važnosti i brojnim aspektima ovog simbola u egejskoj religiji. U *Preistorijskim obrednim predmetima*, a naročito u kasnijim radovima, ima mnoštvo primera za ovakav Vasićev interpretativni model, do koga mu je očigledno bilo veoma stalo i koji mu je omogućavao da ispolji svu

---

⁵ O "askosu" iz Vinče je u istom broju *Starinara* (br. III za 1908) pisao i Vasićev zaboravljeni učenik Milan Mitić (Митић 1908). Mitić je u *Starinaru* objavio još jedan značajan rad o zlatnom nakitu iz Velike Vrbice (Митић 1907). Mitićevi radovi, posebno onaj o nalazu iz Velike Vrbice, za koji se napominje da je "pročitao u Seminaru za arheologiju", pisani su u Vasićevom "egejskom ključu", ali pokazuju izuzetnu arheološku erudiciju i naučnu zrelost mladog studenta. Milanu Mitiću, nažalost, nije bilo sudbinski dato da nastavi svoju arheološku karijeru koja je, sudeći po objavljenim radovima, obećavala. Rođen 1886, Mitić je 1909. po završenim studijama arheologije u Beogradu, primljen kao asistent u Narodni muzej. Uoči Prvog svetskog rata se, međutim, zamonašio. U toku rata su ga austrijske vlasti, kao jeromonaha u Nišu, uhapsile i mučile, te je umro 1916. godine od posledica tamnovanja, prebijanja i tuberkuloze (Županić 1926, 158-159). Osim o nesrećnom Mitiću, gotovo ništa se ne zna o drugim Vasićevim studentima i saradnicima, sve do generacija uoči Drugog svetskog rata.

svoju raskošnu erudiciju učenog heleniste i Furtvenglerovog đaka. Bez sumnje su ti radovi Vasiću podizali ugled u srpskoj javnosti, gde su obrazovaniji čitaoci – poznavaoци klasičnog kanona – morali biti impresionirani njegovim suverenim poznavanjem grčke arheologije, religije, mitologije i umetnosti. Srpskoj javnosti je jamačno imponovalo i prijalo Vasićevo "otkriće" da su "naši krajevi" bili sastavni, premda periferni, deo minojske, mikenske i klasične grčke kulture, te da Srbija na taj način baštini jedine dostojne korene evropske civilizacije. Takav filhelenski diskurs "egejskog kontinuiteta" nastavio se u radovima nekih Vasićevih učenika i sledbenika, sve do današnjih dana (Бабић 2008, 128-132; Палавестра 2011b, 581-587).

Duh iz lampe

U zaključku svog rada o preistorijskim obrednim predmetima, Miloje Vasić eksplicira svoj *credo* da praistorijski artefakti s Vinče ne samo da imaju svoje analogije u Egeji, posebno na Kritu, već da se "unutrašnjoj sadržini ovih naših objekata (sme) pripisati isti onakav karakter kao što je on pripisan sličnim egejskim nalascima" (Васић 1908b, 112). Drugim rečima, sličnost nije samo spoljašnja i slučajna, već je rezultat istog duha, religijskih ideja i prakse. Na samom kraju rada, i u dodatku, autor daje karakteristično samouverenu ocenu da se rezultati njegovih istraživanja "imaju smatrati kao pouzdani i da njih neće moći osporiti docnije ispitivanje" (Васић 1908b, 116). Iako je *Preistorijske obredne predmete* najverovatnije napisao pre započinjanja arheoloških radova u Vinči 1908, u trenutku kada je njegov rad ulazio u štampu u *Starinaru* Vasić je već bio dovršio prvu kampanju iskopavanja na ovom lokalitetu.⁶ U dodatku objašnjava razloge zbog kojih u svoj članak nije uneo i artefakte s iskopavanja, već samo slučajne nalaze s Vinče, uz metodološki veoma zabrinjavajuće i zlokobne napomene:

"Mislimo da smo ovim našim radom u dovoljnoj meri pokazali i utvrdili na koji se način i kojom metodom ima obrađivati preistorijski materijal Dunavske Doline, te da se što pre i što brže dođe do što pouzdanijeg sistema i klasifikacije pojava preistorijske kulture u Dunavskoj Dolini, **kako bi se izbegla sva nepotrebna nagađanja, lutanja i postavljanje još nepotrebnijih teorija, koje mogu i uglednije radnike na ovom polju dovesti u neizvesnost.** [...] Želimo da baš u ovom članku primenjena metoda u obradi slučajno nađenog materijala **naknadno dobije potvrde u rezultatima dobivenim sistematskim iskopavanjima**, te da na taj način ta metoda postane još pouzdanija i opravdanija" (Васић 1908b, 119, naglasio A. P.).

⁶ Vasić tvrdi da je te prve sezone iskopao "nepunih" 400 kvadratnih metara lokaliteta do dubine od 8-9 metara! (Vassits 1910; Васић 1932, VII). U narednoj kampanji 1911. iskopao je i više. Brzina i metodologija Vasićevog udarmičkog iskopavanja Vinče predstavlja posebno pitanje u koje se na ovom mestu ne može ulaziti.

I zaista, kao svemoćni duh iz Aladinove lampe Miloje Vasić je sâm sebi ispunio ovu želju. U radu *South-Eastern Elements in the Pre-Historic Civilization of Servia*, objavljenom 1908, u prestižnom britanskom časopisu *Annual of British School at Athens* (Vassits 1908)⁷, po prvi put preliminarno koristi i objavljuje rezultate svojih iskopavanja Vinče. Međutim vinčanski moćni slojevi su u ovom Vasićevom radu potpuno u funkciji njegovog već izgrađenog modela egejskih uticaja i, kako je sam najavio, "naknadno potvrđuju primenjenu metodu", što je jasno već iz naslova (Jugoistočni elementi u preistorijskoj civilizaciji Srbije). Čitav rad zapravo je samo donekle izmenjena i dopunjena verzija članka *Nekoliki preistorijski nalasci iz Vinče*, objavljenog prethodne godine (1907) u *Starinaru*, obogaćena argumentacijom i egejskim analogijama iz *Preistorijskih obrednih predmeta* (labrisi itd.). Prva sezona iskopavanja 1908. dodatno je ubedila Vasića u ispravnost njegovih, već obnarodovanih, stavova o tome da višeslojna Vinča potiče iz bronzanog doba, da je nastala pod egejskim uticajima i da su najstariji slojevi ovog lokaliteta, dubine 9,5 metara, istovremeni ili čak pozniji od Troje II, a da najmlađi pripadaju vremenu kraja Troje VII.⁸ Vasić posebno naglašava da se čak ni najstariji sloj na Vinči (kao ni na sličnim lokalitetima u Podunavlju), ne može nazvati *neolitski*, niti *sub-neolitski*, pa ni *eneolitski* pošto se – kako veli – taj takozvani "neolitski" sloj u Srbiji datira u vreme posle Troje II, te ga je najbolje sagledavati u hronološkom okviru egejskog bronzanog doba, odakle su uostalom, uticaji i došli (Vassits 1908, 341). Nalazi komadića bakra (ili bronzne, kako Vasić veli) iz najstarijeg Vinčanskog sloja, s dubine 7,5 metara – koje mi danas, s naknadnom pameću, prepoznajemo kao pokazatelje rane vinčanske metalurgije bakra – morali su još čvršće ubediti Vasića u ispravnost njegovih stavova (Vassits 1908, 340). No, i bez ovog detalja, njegovo mišljenje o Vinči kao naselju nastalom pod egejskim bronzanodopskim uticajima bilo je već formirano, čvrsto i nepokolebljivo.

⁷ Nije slučajno da je Vasić izabrao baš jedan od najuglednijih časopisa posvećenih *grčkoj* arheologiji.

⁸ Prema Derpfeldovoj (W. Doerpfeld) hronologiji iz 1893/94. Troja II počinjala bi oko 2500 g. p. n. e., a Troja VI bi se završavala oko 1000. p. n. e. (Korfmann 2003, 32). Vasić nešto kasnije, u tekstu o Žutom brdu pisanom 1911. relativizuje značaj Troje, navodeći je samo kao jedan od mogućih pravaca kojima su egejske "kulturne tekovine" mogle stići u Podunavlje (Bacić 1914, 67-68). U prvom tomu *Preistorijske Vinče*, Vasić ipak i dalje ističe značaj Troje II za svoju hronologiju početka naselja u Vinči, mada preispituje svoj nekadašnji argument o antropomorfnim vazama ističući da su one mogle nastati nezavisno u Troji i na Vinči, te se priklanja idejama da je Troja II nekoliko vekova mlađa u odnosu na Derpfeldovu hronologiju i da je savremena s mikenskim grobovima i srednjominojskim periodom. Na taj način je pokušao da dodatno učvrsti svoje datiranje Vinče u period od 1600. godine p. n. e. do 6. godine n. e. i njeno povezivanje s bronzanim dobom Egeje (Bacić 1932, 87, 88, 97). Troja II se danas datira u period od 2550. do 2250. pre. n. e., a kraj Troje VI oko 1190 g. p. n. e. (Korfmann 2003, 32-33).

Sl. 1. Miloje M. Vasić na Vinči 1912. ispod natpisa ΑΙΓΑΙΑ (Николић 2008, 48; Arheološka zbirka Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu)

Miloje Vasić je već od svojih prvih radova o neolitskom naselju u Jablanici (1902), preko *Priloga o trojanskim problemima* (1906), pa sve do početka istraživanja na Vinči (1908) pokušavao da uskladi i spoji dva sveta i dve hronologije: s jedne strane srednjoevropsku, podunavsku praistoriju i neolitske lo-

kalitete kao što su Jablanica, Vinča ili Tordoš i, s druge strane, egejsko bronzano doba, Krit, Mikenu i Troju. U tom pogledu nije bio usamljen i docnije će Čajldova kratka hronologija i ideja "ex oriente lux" postati dominantna arheološka paradigma prve polovine XX veka, sve do pojave radiokarbonskog datiranja koje je pokazalo da je evropski neolit daleko stariji od svojih pretpostavljenih bliskoistočnih i egejskih uzora (Renfrew 1976, 32-52; 93-104). Vasić se u radu *Prilozi ka rešavanju trojanskih problema* vidno muči da uskladi ta dva sveta i da prepozna pravce uticaja i migracija između Podunavlja i Egeje. Samo datiranje i pretpostavljeni hronološki paralelizmi između neolitskih lokaliteta u Srednjoj Evropi i Podunavlju i Troje u tom pogledu bili su mu manji problem, pošto su bili gotovo prihvaćen konsenzus u tadašnjoj evropskoj arheologiji (Sklenář 1983, 139-141; Renfrew 1976, 101-103). Miloju Vasiću, filhelenu i Furtvenglerovom studentu, ali i srpskom patrioti, međutim, hronološki paralelizmi i daleki bliskoistočni i egejski "uticaji" na neolit srpskog Podunavlja nisu dovoljni. On želi da pokaže da su praistorijski lokaliteti na srpskom tlu, od Jablanice i Vinče do Kličevca i Žutog brda, sastavni deo egejskog sveta. Doduše, da su njegov rub i periferija, ali da ipak ravnopravno pripadaju kulturnom, idejnom i duhovnom svetu bronzanodopske Egeje, te da posredno učestvuju u rađanju grčke civilizacije, osnove evropejstva (Бабић 2008, 11-24, 128-136). Svoje stanovište jezgrovito je izrazio 1911:

"Taj apsurd⁹ rezultira iz pogrešnog uverenja da i trup Balkanskog poluostrva pripada Srednjoj Evropi, da je on s njom kulturno tešnje vezan nego s Egejom. Takvo poimanje postojalo je sve do skora. Mi smo uspeli, međutim, jednim našim radom¹⁰ ako ne dokazati sveskoliku pogrešnost takvog shvatanja, a ono barem pokolebati bezuslovno verovanje u njegovu opravdanost. Prilozi koje pružamo ovim svojim radom utvrđice još većma tačnost našeg mišljenja i tvrđenja" (Васић 1914, 58).

Još od 1906/7. Miloje Vasić marljivo izgrađuje svoju paradigmu u kojoj sve praistorijske lokalitete iz šire oblasti srpskog Podunavlja tumači u ključu egejskog sveta. Pri tome praistoriju na srpskom tlu ne smatra samo bledim odrazom udaljene mediteranske svetlosti, već punopravnim, mada siromašnijim ogrankom egejske porodice. To je za Vasića svet velike egejske boginje majke, njenog muškog pratioca, adoranata, dvojne sekire, lavirinta, meandara, mikenskih spirala i krinova, kulta bika, konsekrativnih rogova; svet u kome su keramičke posude amfore, askosi, kernosi i pitosi. Svet Afrodite, Artemide, Zevsa i Dionisa. To je model "prajelinskog" univerzuma po kome se Miloje Vasić kreće s lakoćom, u kome on suvereno i neprikosnoveno vlada uz pomoć svojih znanja o grčkoj mitologiji, religiji i umetnosti i gde zasenjuje čitaoce

⁹ Vasić ovde kritikuje Rajnekeovu (P. Reinecke) hronologiju bronzanog doba Ugarske.

¹⁰ (Vassits 1908)

učenim analogijama i paralelama. Međutim, na interpretativnoj raskrsnici, posle objavljivanja *Priloga ka rešavanju trojanskih problema*, Vasić je još 1906. izabrao stranputicu, a potom se nje tvrdoglavo i dosledno držao do kraja života. Sva njegova potonja hronološka podešavanja i snižavanja datiranja Vinče, Kličevca, Žutog brda ili Graca, sve do "jonske kolonije Vinče" iz 1934, bila su isključivo u funkciji izgrađivanja i učvršćivanja tog izmaštanog modela egejskog sveta na Dunavu i njegovog približavanja egejskoj i grčkoj "matici". Kako pokazuje analiza njegovih radova iz perioda 1906-1908, još pre nego što je zabo i prvi ašov u lesno Belo brdo na Vinči 1908. Miloje Vasić je bio nepokolebljivo uveren u svoju zabludu da je taj lokalitet grandiozna emanacija bronzanog doba Egeje. Natpis ΑΓΑΙΑ ispisan ogromnim slovima na baraci iznad profila, vidljiv na fotografijama iskopavanja Vinče iz 1911. i 1912. (Николић 2008, 47, 48) nije predstavljao nikakvu arheološku terensku pošalicu, već naprotiv, jasnu proklamaciju Vasićevog shvatanja praistorije Podunavlja (Sl. 1). Kao što osvajač Everesta ili Severnog pola pobedonosno pobija svoju zastavu u led, tako je i Miloje Vasić, ponosno, na samom početku dugodišnjeg istraživanja, deklarativno istakao znamenje svoje Vinče – Egeje na Dunavu.

Literatura

- Babić, Staša i Miodrag Tomović (ur.) 1996. *Milutin Garašanin – Razgovori o arheologiji*. Beograd: 3T.
- Babić, Staša. 2002. "Still innocent after all these years? – Sketches for a social history of archaeology in Serbia". In *Archäologien Europas: Geschichte, Methoden und Theorien/Archeologies of Europe: History, Methods and Theories*, eds. Peter F. Biehl, Alexander Gramsch and Arkadiusz Marciniak, 309-322. Tübinger Archäologische Taschenbücher 3. Münster: Waxmann.
- Babić, Staša. 2006. "Archaeology in Serbia – A Way Forward?". In *Homage to Milutin Garašanin*, N. Tasić, C. Grozdanov (eds), 655-659. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts.
- Babić, Staša. 2011. Čemu još istorija arheologije? *Etnoantropološki problemi* 6/3: 565-577.
- Childe, Gordon. 1929. *The Danube in Prehistory*. Oxford: Clarendon Press.
- Childe, Gordon. 1973 (1925). *The Dawn of European Civilization*. Frogmore: Paladin.
- Daniel, Glyn. 1976. *A Hundred and Fifty Years of Archaeology*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Eko, Umberto. 2001. *Granice tumačenja*. Beograd: Paidea.
- Garašanin, Draga. 1983. "Posebni nalazi na centralnobalkanskom području". U *Praistorija jugoslovenskih zemalja IV, Bronzano doba*, ur. Alojz Benac, 799-805. Sarajevo: Svjetlost.
- Garašanin, Milutin. 1961. The Neolithic in Anatolia and the Balkan. *Antiquity* 35: 246-280.

- Garašanin, Milutin. 1979. "Centralnobalkanska zona". U *Praistorija jugoslovenskih zemalja II, Neolit*, ur. Alojz Benac, 79-121. Sarajevo: Svjetlost.
- Givens, Douglas R. 2008. "The Role of Biography in Writing the History of Archaeology." In *Histories of Archaeology*, ed. Tim Murray and Christopher Evans, 177-193. Oxford: Oxford University Press.
- Hoernes, Moritz. 1892. *Die Urgeschichte des Menschen nach dem heutigen Stande der Wissenschaft*. Wien: A. Hartleben.
- Hoernes, Moritz. 1905. Die neolitische Keramik in Oesterreich. *Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission fuer Kunst-und historische Denkmale* Bd. III 1: 1-128.
- Korfmann, Manfred. 2003. *Troja in the Light of New Research, Keynote Lecture, 12. November 2003*. Trier: Universität Trier.
- Kokjara, Đuzepe. 1985. *Istorija folkloru u Evropi, II*. Beograd: Prosveta.
- Koepping, Klaus-Peter. 2005. *Adolf Bastian and the Psychic Unity of Mankind. The Foundations of Anthropology in Nineteenth Century Germany*. Münster: Lit Verlag.
- McNairn, Barbara. 1980. *The Method and Theory of V. Godron Child*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Montelius, Oscar. 1903. *Die älteren Kulturperioden im Orient und in Europa*. Stockholm: Asher.
- Novaković, Predrag, Milan Lovenjak & Mihael Budja. 2004. *Osamdeset let študija arheologije na Univerzi v Ljubljani*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo.
- Novaković, Predrag. 2011. "Archaeology in the New Countries of Southeastern Europe: A Historical Perspective". In *Comparative Archeologies: A Sociological View of the Science of the Past*, ed. Ludomir R. Lozny, 339-461. New York: Springer.
- Perrot, Georges et Charles Chipiez. 1885. *Histoire de l'art dans l'antiquite*. Paris: Poidebard – A. & G. Lauffray.
- Renfrew, Colin. 1976. *Before Civilization*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Schmidt, Hubert. 1903. Tordos. *Zeitschrift für Ethnologie*, Heft 2-3: 457-460.
- Schmidt, Hubert. 1904. Troja-Mykene-Ungarn. *Zeitschrift für Ethnologie*, Heft 5: 608-656.
- Sklenář, Karel. 1983. *Archaeology in Central Europe: the First 500 Years*. New York: St. Martin's Press – Leicester University Press.
- Srejović, Dragoslav. 1988. "The Neolithic of Serbia: A Review of Research". In *The Neolithic of Serbia. Archaeological research 1948-1988*, ed. Dragoslav Srejović, 5-18. Belgrade: The University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Centre for Archaeological Research.
- Stoczkowski, Wiktor. 2008. "How to Benefit from Received Ideas". In *Histories of Archaeology*, ed. Tim Murray and Christopher Evans, 346-359. Oxford: Oxford University Press.
- Trigger, Bruce G. 1994. The Coming of Age of the History of Archaeology. *Journal of Archaeological Research*, Vol. 2, No. 1: 113-136.
- Trigger, Bruce. 1989. *The History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vassits, Miloje. 1900. *Die Fackel in Kultus und Kunst der Griechen*. Belgrad: Koenigl. Serb. Staatsbuchdruckerei.
- Vassits, Miloje. 1902a. Die neolitische Station Jablanica bei Medjulužje in Serbien. *Archiv für Anthropologie* XXVII: 517-582.

- Vassits, Miloje. 1902b. La nécropole de Kličevac (Serbie). *Revue archéologique* XL: 172-190.
- Vassits, Miloje. 1908. South-Eastern Elements in the Pre-historic Civilization of Serbia. *Annual of the British School of Athens* XIV: 319-342.
- Vassits, Miloje. 1910. Die Hauptergebnisse der praehistorischen Ausgrabung in Vinča im Jahre 1908. *Praehistorische Zeitschrift* II: 23-39.
- Vasić, Miloje. 1934. Colons grecs à Vinča. *Revue internationale des Études balkaniques* 1: 65-73.
- Zimmerman, Andrew. 2001. *Anthropology and Antihumanism in Imperial Germany*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Županić, Niko. 1926. Destletnica smrti Milana Mitića. *Etnolog* 1: 158-159.

* * *

- Бабић, Сташа. 2008. *Грци и други*. Београд: Слио.
- Валтровић, Михаило. 1890. Земљани преисторијски кип из Кличевца. *Старинар* VII-4: 110-114.
- Васић, Милоје. 1905. Археолошка истраживања у Србији. *Српски књижевни гласник* XV: 520-527, 539-603, 675-687.
- Васић, Милоје. 1906а. Неколики преисторијски налази из Винче. *Старинар*, н. р. I: 89-127.
- Васић, Милоје. 1906б. Преисторијска вотивна гривна и утицаји микенске културе у Србији. *Старинар*, н. р. I: 1-35.
- Васић, Милоје. 1906с. Прилози ка решавању тројанских проблема. *Глас Српске Краљевске академије* LXX. Други разред 43: 163-289.
- Васић, Милоје. 1908а. Вотивна гривна. *Старинар* н. р. III: 189-191.
- Васић, Милоје. 1908б. Преисторијски обредни предмети. Прилози ка познавању преисторијске религије у Србији. *Старинар* н. р. III: 71-120.
- Васић, Милоје. 1911. Градац. Преисторијско налазиште латенског доба. *Глас Српске Краљевске академије* LXXXVI: 1-18.
- Васић, Милоје. 1914. Жуто брдо. Прилози за познавање културе гвозденог доба у Дунавској Долини IV, V, VI. *Старинар* н. р. VI: 1-93.
- Васић, Милоје. 1932. *Преисторијска Винча I*. Београд: Државна штампарија.
- Васић, Милоје. 1936. *Преисторијска Винча II-IV*. Београд: Државна штампарија.
- Васић, Милоје. 1951а. Однос винчанске пластике према грчкој архајској пластици. *Глас Српске академије наука ССШ, Одељење друштвених наука* 1: 1-29.
- Васић, Милоје. 1951б. Хтонско-аграрни култ у Винчи. *Глас Српске академије наука ССШ, Одељење друштвених наука* 1: 30-59.
- Васић, Милоје. 1953. Аргонаути на Дунаву. *Глас Српске академије наука ССХП, Одељење друштвених наука* 2: 67-96.
- Васић, Милоје. 1954а. Дионис и наш фолклор. *Глас Српске академије наука ССХП, Одељење друштвених наука* 3: 129-163.
- Васић, Милоје. 1954б. Тенедос и Винча. *Глас Српске академије наука ССХП, Одељење друштвених наука* 3: 111-119.
- Васић, Милоје. 1955. Диригована археологија. *Историјски часопис САН* V: 1-2.

- Гарашанин, Милутин. 1973. *Праисторија на тлу СР Србије*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Гарашанин, Милутин. 1984. Увод за *Винча у праисторији и средњем веку*, ур. Стојан Ђелић, 5-10. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Жупанић, Нико. 1911. Тројанци и Аријевци. *Глас Српске Краљевске Академије* LXXXVI: 167-290.
- Макуљевић, Ненад. 2006. *Уметност и национална идеја у XIX веку, систем европске и српске националне културе у служби нације*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милинковић, Михаило. 1990. "Михаило Валтровић и оснивање Катедре за археологију". У *Зборник Филозофског факултета у Београду*, 189-195. Београд: Београдски универзитет.
- Милинковић, Михаило. 1998. "Одељење за археологију". У *Филозофски факултет 1838-1998*, ур. Раде Михаљчић, 425-440. Београд: Филозофски факултет.
- Митић, Милан. 1907. Преисторијски златан накит из Велике Врбице. *Старинар* н. р. II: 99-114.
- Митић, Милан. 1908. Аскоси из Винче. *Старинар* н. р. III: 185-188.
- Николић, Дубравка (ур.) 2008. *Винча, праисторијска метропола*, Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду – Народни музеј у Београду – Музеј града Београда – Српска академија наука и уметности.
- Николић, Дубравка и Јасна Вуковић 2008. "Од првих налаза до метрополе касног неолита; откриће Винче и прва истраживања". У *Винча, праисторијска метропола*, ур. Дубравка Николић, 39-86. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду – Народни музеј у Београду – Музеј града Београда – Српска академија наука и уметности.
- Палавестра, Александар. 2000. Археологија у Балканском институту, *Le memorial de l'Institut des etudes balkaniques – Trentieme anniversaire, Balcanica* XXX-XXXI: 15-24.
- Палавестра, Александар. 2005. "Добросуседско немешање. Српска археологија и етнологија". У *Етнологија и антропологија: стање и перспективе, Зборник Етнографског института САНУ* 21, ур. Љиљана Гавриловић, 87-94. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Палавестра, Александар. 2011а. *Културни контексти археологије*. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Палавестра, Александар. 2011б. У служби континуитета. Етно-археологија у Србији. *Етноантрополошки проблеми* 6/3: 579-594.
- Палавестра, Предраг. 1986. *Историја модерне српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Срејовић, Драгослав. 1981. "Древне културе на тлу Србије и античко наслеђе". У *Историја српског народа I*, ур. Сима Ћирковић, 3-105. Београд: Српска књижевна задруга.
- Срејовић, Драгослав. 2001а. "Мезолитске основе неолитских култура у јужном Подунављу". У *Искусства прошлости*, прир. Видојко Јовић, 57-72. Београд: Ars libri – Кремен.

- Срејовић, Драгослав. 2001b. "Милоје М. Васић, творац српске археолошке науке". У *Искусва прошлости*, прир. Видојко Јовић, 213-218. Београд: Ars libri – Кремен.
- Срејовић, Драгослав. 2002. "Карагач и проблем етногенезе Дарданаца". У *Илири и Трачани. О старобалканским племенима*, прир. Видојко Јовић, 151-199. Београд: Српска књижевна задруга.
- Тасић, Никола. 1984. "Насеље ватинске културе". У *Винча у праисторији и средњем веку*, ур. Стојан Ћелић, 76-83. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Цвјетићанин, Татјана (ур.) 2012. *Централни Балкан између грчког и келтског света. Кале – Кришевица*. Београд: Народни музеј у Београду.

Aleksandar Palavestra

Department of Archaeology
Faculty of Philosophy, Belgrade

Vasić before Vinča (1900-1908)

The work of Miloje Vasić represents a cluster of "revered common places" of the Serbian archaeology. Elevated to the throne of the founder of the discipline with iconical value, Miloje M. Vasić (1869-1956) has been treated by the Serbian archaeologists and general public alike in accordance with the widely accepted and stereotypized canon: he is one of the great personalities of the Serbian science, the first academically educated Serbian archaeologist, long-term professor at the Faculty of Philosophy, director of the National Museum in Belgrade, and the excavator of one of the most important prehistoric sites in the country, the Neolithic Vinča. The intention here is to read the papers of Miloje Vasić written in the period from 1900 to 1908, in the combined internalistic-externalistic key of the history of the discipline, but as well to interpret his personal motifs and dilemmas without the layers of the "revered common places". As early as in 1906 Vasić started diligently developing his paradigm in which he interpreted all the prehistoric sites from the wider area of the Serbian Danube valley in connection to the Aegean world. At the same time, he did not consider the prehistory in the Serbian lands as the distant echo of the Mediterranean, but an equal, though somewhat poorer branch of the Aegean family. All the subsequent erroneous chronological adaptations and his lowering of the dates of Vinča and other prehistoric sites have exclusively been the building blocks of this imaginary model of the Aegean on the Danube and its approaching to the Aegean and Greek "motherland". Even before he started excavating Vinča in 1908, Miloje Vasić was utterly convinced in his illusion that this site represented a grand emanation of the Bronze Age of the Aegean.

Key words: Miloje Vasić, Vinča, history of archaeology, critical appraisal of archaeological interpretations, prehistory of the Balkans, Bronze Age of the Aegean

Vasić avant Vinča (1900-1908)

La personne et l'œuvre de Miloje Vasić représentent un ensemble de "lieux communs respectables" de l'archéologie serbe. Promu au rang du fondateur de la discipline avec une importance iconique, Miloje M. Vasić (1869-1956) est parmi les archéologues serbes et dans le large public ressenti en accord avec le canon communément admis et stéréotypé: il s'agirait d'un grand homme de la science serbe, du premier archéologue serbe formé, du professeur d'archéologie pendant de longues années à la Faculté de philosophie, du directeur du Musée national et du chercheur sur un des sites préhistoriques les plus importants en Serbie, celui de Vinča néolithique. Mon objectif était de lire les travaux de Miloje M. Vasić de la période de 1900-1908 en recourant à une clé d'interprétation de l'histoire de la discipline à la fois internaliste et externaliste, mais également d'interpréter ses motifs et dilemmes personnels sans les couches des "lieux communs respectables" usuels. Depuis 1906, Miloje Vasić construit assidûment son paradigme dans lequel il interprète toutes les localités préhistoriques de la vaste région de Podunavlje serbe avec la clé interprétative du monde égéen. Par ailleurs, il considère la préhistoire sur le sol serbe non pas comme un pâle reflet de la lumière méditerranéenne lointaine, mais comme une ramification à part entière, bien que plus pauvre, de la famille égéenne. Tous les arrangements chronologiques ultérieurs erronés et les abaissements de datation de Vinča et des autres localités préhistoriques ont été faits de la part de Vasić exclusivement pour construire et affermir ce modèle rêvé du monde égéen sur le Danube et de son rapprochement du "foyer" égéen et grec. Même avant d'avoir commencé les fouilles de Vinča néolithique en 1908, Miloje Vasić était fermement convaincu de son erreur, à savoir que cette localité était une émanation grandiose de l'âge du bronze d'Egée.

Mots clés: Miloje Vasić, Vinča, histoire de l'archéologie, remise en question critique des interprétations archéologiques, préhistoire des Balkans, âge du bronze d'Egée.

Primljeno / Received: 07. 06. 2012.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 09. 07. 2012.